

بسم الله الرحمن الرحيم

اصول و مبانی تعلیم و تربیت دینی

«کودک نابینا»

«روش تدریس تعلیمات دینی در دوره‌ی ابتدایی»

مؤلف:

اسماعیل زارع‌پور



سرسناسه	: زارع پور، اسماعیل، ۱۳۴۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: اصول و مبانی تعلیم و تربیت دینی (کودکان): روش تدریس تعلیمات دینی در دوره ی ابتدایی / مؤلف اسماعیل زارع پور.
مشخصات نشر	: مشهد: نشر تمرین، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۲۳۸ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۰۹-۵۲-۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: تعلیمات دینی اسلامی -- راهنمای آموزشی (ابتدایی)
موضوع	: Islamic religious education -- Study and teaching (Elementary)
موضوع	: تدریس -- راهنمای آموزشی (ابتدایی)
موضوع	: Teaching -- Study and teaching (Elementary)
موضوع	: تعلیمات دینی اسلامی -- ایران -- برنامه های درسی
موضوع	: Islamic religious education -- Iran -- Curricula
رده بندی کنگره	: ۷/۲BP
رده دیویی	: ۲۹۷/۰۷
ماره کتابشناسی ملی	: ۵۸۵۶۷۰۸



نشر تمرین

مشهد - صندوق پستی ۹۱۳۷۵ - ۹۹

اصول و مبانی تعلیم و تربیت دینی «کودکان»

مؤلف: اسماعیل زارع پور

تایپ: گل گونه (۰۵۱۳۸۴۱۵۵۱۵)

ناشر: نشر تمرین (مشهد ۰۹۱۵۳۱۱۸۹۸۳)

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸

تعداد صفحات: ۲۳۸ صفحه

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: مهدی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک ISBN 978-600-7709-52-8

حق چاپ برای مؤلف محفوظ است.

فهرست مطالب

پیشگفتار	۱۵
فصل ۱: کلیات	۲۳
عناصر پنج گانه در برنامه‌ی درسی تعلیم و تربیت دینی	۲۴
لزوم بهره‌گیری از روش‌های منحصر به فرد تدریس	۲۵
ضرورت تدارک کسب ساعت آموزشی و طراحی تدریس	۲۶
طراحی تدریس	۲۷
آموزش معلم‌مدار، آموزش فراگیر، دار	۲۷
جاذبه‌ها و انگیزش‌های مذهب برای کودکان	۲۹
زیبایی دین	۳۲
شادی‌های دین	۳۲
بنیان آموزش اخلاق و اندیشه دینی	۳۳
۱- الگوتلمی و الگوپذیری	۳۳
۲- انطباق فعالیت‌های آموزشی و تربیتی بر مبنای اُنس با ولایت	۳۴
۳- عاطفه‌پذیری کودکان	۳۴
۴- پناه جویی و اتکا به امامان معصوم (علیهم‌السلام)	۳۴
۵- دانش‌اندوزی و علم‌طلبی	۳۴
۶- حُسن سلوک و رفتار	۳۵
۷- انسان کامل	۳۵
۸- آشنایی کودکان با مفهوم ولایت و رهبری در جامعه‌ی اسلامی	۳۵
غم و شادی در آموزش مفاهیم دینی	۳۶

- جایزه و پاداش ۳۶
- تأکید بر آموزش عملی و عینی مفاهیم دینی برای کودکان ۳۷
- اصول حاکم بر برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی ۳۸
- ۱- محور قرار گرفتن قرآن کریم و سنت و سیره معصومین علیهم السلام ۳۸
- ۲- توجه به رویکردهای جدید در تعلیم و تربیت با هدف روزآمد شدن برنامه ۳۹
- ۳- توجه به توانایی‌ها و محدودیت‌های رشد شناختی دانش‌آموزان دوره‌ی ابتدایی ۳۹
- ۴- توجه به جنبه‌های عاطفی، نگرشی برای عمل کردن به باورها ۴۰
- ۵- اصالت‌ها و ارزش‌ها به کیفیت فرایند یاددهی - یادگیری و استفاده از روش فعال ۴۰
- ۶- تقویت احساس نیاز به دین ۴۱
- ۷- توجه به هنر برای تسهیل بهره‌ی زیبای الگوهای دینی ۴۲
- ۸- توجه به زبان و ادبیات خارج از کتاب ۴۲
- ۹- ارتباط آموزش با نیازها و حقایق دانش‌آموزان و توجه به او به عنوان منبع اطلاعات ۴۲
- برنامه درسی ۴۲
- ۱۰- بهره‌مندی از اندیشه‌ها و دستاوردهای علمای بزرگان دین ۴۳
- مقام معلم و رسالت او در جامعه بشری ۴۴
- ارزش کار معلم ۴۴
- آشنایی با برخی از خصوصیات و شرایط معلم و مربی دینی ۴۵
- ۱- اخلاق حسنه ۴۵
- ۲- سوز معلمی ۴۶
- ۳- اخلاص ۴۶
- ۴- صبر و حوصله ۴۶
- ۵- تلاش پیگیر ۴۷
- ۶- توکل بر خداوند ۴۷
- ۷- تعلیم و تربیت عملی ۴۷

۴۸	۸- پیشگام بودن در انجام اعمال نیک
۴۸	۹- دارا بودن شخصیت خاص معلّمی
۴۸	۱۰- توجه به شرایط و تفاوت‌های فردی فراگیران
۴۹	۱۱- احترام به نوآموزان
۴۹	۱۲- توجه به اصل عدالت در تشویق و تنبیه
۴۹	۱۳- آشنایی لازم با مسایل ملموس جامعه
۴۹	۱۴- داشتن بیان ساده و شیرین
۵۰	۱۵- برخرداری ربقوای الهی
۵۰	ویژگی‌های خاص مسلمان در آموزش مفاهیم دینی
۵۰	۱- ویژگی‌های ظاهری
۵۱	۲- ویژگی‌های اخلاقی
۵۱	۳- ویژگی‌های رفتاری
۵۱	۴- ویژگی‌های دانشی
۵۲	۵- ویژگی‌های مهارتی
۵۲	۶- ویژگی‌های شخصیتی
۵۳	فصل ۲: اصول کلی و اهداف آموزش دینی
۵۴	الف) اصول کلی آموزش دینی
۵۴	الف-۱) اعتدال در آموزش دینی
۵۵	الف-۲) تدریج در آموزش
۵۶	الف-۳) ارتباط دادن درس به مسایل زندگی دانش‌آموزان
۵۷	الف-۴) دانستنی‌های عمومی
۵۷	الف-۵) پاسخ به سؤالات دانش‌آموزان
۵۸	الف-۶) استفاده از منابع معتبر و مفاهیم متقن

- الف-۷) بیان شیوا و رسا ۵۹
- الف-۸) پویایی، نشاط و شادابی در کلاس ۶۰
- الف-۹) توجه به تفاوت‌های فردی پسران و دختران ۶۰
- الف-۱۰) توجه به ادبیات خاص دین ۶۱
- ب) اهداف کلی تعلیم و تربیت دینی در دوره‌ی ابتدایی ۶۳
- ب-۱) آلمرو دانش و اطلاعات ۶۳
- ب-۲) آلمرو نگرش‌ها و عواطف ۶۳
- ب-۳) آلمرو مهارت‌ها و عمل ۶۳
- فصل ۳: مراحل رشد و تکامل دینی کودکان** ۶۵
- تمایلات فطری ۶۷
- تقویت تمایلات عاطفی ۶۸
- قدرت حافظه کودک ۶۹
- درک کودکان از مفاهیم دینی ۷۱
- مراحل درک کودکان و نوجوانان از مفهوم خدا ۷۱
- ۱- کودکان ۴ تا ۷ ساله ۷۲
- ۲- کودکان ۷ تا ۹ ساله ۷۳
- ۳- کودکان و نوجوانان ۹ تا ۱۲ ساله ۷۴
- توحید و خداشناسی ۷۵
- بایدها در آموزش خداشناسی و توحید به کودکان ۷۷
- آشنایی با نعمت‌های خداوند ۷۷
- قطعه شعری از مرحوم قیصر امین‌پور در خصوص مفهوم خدا ۷۹
- مفهوم عدل ۸۰
- بایدها در آموزش مفهوم عدل به کودکان ۸۲

۸۲	مفهوم عدل الهی
۸۴	مفهوم نبوت
۸۵	الف) پیامبر
۸۷	ب) عصمت:
۸۸	ج) وحی
۸۸	د) معجزه
۹۰	مفهوم امامت
۹۱	بایدها در آموزش - روبرو آشنایی با امامان علیهم السلام برای کودکان
۹۱	مفهوم معاد
۹۳	مفهوم معاد در یک نگاه
۹۴	بایدها در آموزش معاد به کودکان
۹۵	نگاه اجمالی به مفهوم معاد و مراحل تحول آن - موضوعات مرتبط با آن در کودکان
۹۵	الف) مرگ
۹۶	ب) بهشت و دوزخ
۹۷	دو دوره‌ی کلی در آموزش دینی کودکان
۹۷	۱- خردسالان ۵ تا ۹ سال
۹۹	۲- کودکان و نوجوانان ۹ تا ۱۳ سال
۱۰۱	فصل ۴: نقش و ویژگی‌های معلم در پرورش دینی
۱۰۲	چگونه علم را به ایمان تبدیل کنیم؟
۱۰۳	فرق علم و ایمان
۱۰۴	راز جذب دانش آموزان
۱۰۵	۱- مقبولیت عقلی
۱۰۶	۲- محبوبیت قلبی

- ۳- موفقیت در برقراری ارتباط ۱۰۷
- چگونه باورها را به عمل تبدیل کنیم؟ ۱۰۸
- پرورش احساس های دینی ۱۰۹
- فصل ۵: روش ها و فنون یاددهی - یادگیری در تربیت دینی** ۱۱۱
- ۱- همیاری و مشارکت ۱۱۳
- ۲- پرسش و پاسخ ۱۱۴
- ۳- قصه گویی و داستان ۱۱۴
- ۴- ایجاد فرصت مل با خود ۱۱۴
- ۵- ایجاد فرصت عمل ۱۱۴
- ۶- استفاده از استدلال های منطقی ۱۱۴
- ۷- انذار و تبشیر ۱۱۵
- ۸- تذکر ۱۱۵
- ۹- سخنرانی ۱۱۵
- ۱۰- موعظه ۱۱۵
- ۱۱- آرایه های الگو و اسوه ۱۱۶
- ۱۲- تشویق و تنبیه ۱۱۶
- ۱۳- نمایش و ایفای نقش ۱۱۶
- ۱۴- انجام تحقیق، مطالعه و فعالیت های پروژه ای ۱۱۷
- ۱۵- کنفرانس دانش آموزی ۱۱۷
- ۱۶- مشاهده و تحلیل مشاهدات ۱۱۷
- ۱۷- خلق موقعیت برای داوری ۱۱۷
- ۱۸- مناظره (بحث و گفتگو) ۱۱۷
- ۱۹- بدیعه پردازی ۱۱۸

۱۱۸.....	۲۰- بارش فکری
۱۱۸.....	۲۱- گردش علمی
۱۱۹.....	یادگیری و عادت
۱۲۲.....	فصل ۶: شیوه‌های آموزش معارف اعتقادی دین
۱۲۳.....	شیوه آموزش مفهوم دین
۱۲۵.....	دعا، مناجات
۱۲۶.....	دعا و جایگاه آن در آموزش دینی
۱۲۶.....	درک کودکان از مفهوم دعا
۱۲۹.....	نکاتی پیرامون آموزش دعا
۱۳۰.....	شیوه‌ی آموزش بحث خداشناسی
۱۳۳.....	تذکر نعمت‌های الهی
۱۳۳.....	شیوه گردش علمی
۱۳۴.....	شیوه نمایشی و پرسش و پاسخ
۱۳۴.....	شیوه‌ی داستانی
۱۳۵.....	وظایف آموزش دینی در برابر برداشت‌های خام و ناقص کودکان
۱۳۶.....	پاسخ به سؤالات دانش‌آموزان پیرامون خدا
۱۴۰.....	روش تدریس عدل
۱۴۱.....	شیوه‌ی آموزش نبوت
۱۴۳.....	۱- نیاز انسان به وجود پیامبران
۱۴۴.....	۲- راه‌های شناسایی پیامبران
۱۴۸.....	۳- پیامبران بزرگ
۱۴۹.....	قرآن، معجزه جاودانی پیامبر اسلام ﷺ
۱۵۱.....	روش معرفی قرآن به دانش‌آموزان

- ۱۵۳ نبوت عامه
- ۱۵۳ نبوت خاصه
- ۱۵۴ شیوه‌ی آموزش امامت
- ۱۵۵ نیاز به امام
- ۱۵۷ شیوه آموزش معاد (نکات قابل توجه)
- فصل ۷: شیوه‌ی آموزش داستان‌های دینی ۱۶۲
- ۱۶۳ ویژگی‌های یک داستان خوب برای کودکان
- ۱۶۵ نکات مهم در آموزش داستان‌های دینی
- فصل ۸: شیوه‌های آموزش احکام و عبادات دین ۱۶۹
- ۱۷۱ نکات قابل توجه در تدریس مسایل اخلاقی و تربیتی کودکان
- ۱۷۵ استفاده از روش‌های فعال
- ۱۷۸ روش‌های موجود در آموزش اخلاق
- ۱۷۸ اهمیت هم‌سویی خانه و مدرسه
- ۱۷۹ آموزش غیرمستقیم
- ۱۸۱ روش الگویی
- فصل ۹: شیوه‌های آموزش مراسم و احکام عملی دین ۱۸۲
- ۱۸۳ اصول کلی در تدریس فروع دین
- ۱۸۴ شیوه‌های آموزش وضو و نماز
- ۱۸۴ زمینه‌های موجود در کودکان
- ۱۸۶ روش آموزش وضو
- ۱۸۷ روش آموزش نماز
- ۱۸۷ نکات قابل توجه در تدریس مبحث نماز

شیوه آموزش روزه	۱۹۲
نکات قابل توجه در تدریس روزه	۱۹۲
شیوه‌ی آموزش اعیاد دینی	۱۹۵
نکات قابل توجه در تدریس اعیاد دینی	۱۹۶
شیوه آموزش حج	۱۹۷
نکات قابل توجه در تدریس مبحث حج	۱۹۸
شیوه‌ی آموزش امر به معروف و نهی از منکر	۲۰۰
نکات قابل توجه در تدریس امر به معروف و نهی از منکر	۲۰۰
شیوه‌ی آموزش کمک مالی (خمس و زکات)	۲۰۳
نکات قابل توجه در تدریس مبحث کمک مالی (خمس و زکات)	۲۰۴
روش تدریس جهاد	۲۰۸
نکات قابل توجه در تدریس مبحث جهاد	۲۰۹
فصل ۱۰: ارزشیابی	۲۱۱
ویژگی‌های یک ارزشیابی مناسب	۲۱۳
جایگاه ارزشیابی در برنامه ریزی تعلیم و تربیت دینی	۲۱۳
شیوه‌های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی (هدیه‌های آسمان)	۲۱۴
اصول قابل توجه در ارزشیابی	۲۱۴
ارزشیابی در حوزه‌های چهارگانه	۲۱۷
۱- درک مفاهیم: حیطه‌ی دانش‌ها	۲۱۷
۲- کسب مهارت‌ها	۲۱۸
۳- به کارگیری مفاهیم و مهارت‌ها	۲۱۹
۴- تحلیل نقادانه و سازماندهی ایده‌ها، حیطه‌ی نگرش‌ها	۲۱۹
نکته‌ی قابل توجه در خصوص ابزارهای مناسب برای ارزشیابی	۲۲۱

- فصل ۱۱ : خلاقیت در آموزش مفاهیم دینی ۲۲۲
- چرا باید به خلاقیت بپردازیم؟ ۲۲۳
- چگونه می توان عنصر خلاقیت را در تعلیم و تربیت دینی پرورش داد؟ ۲۲۵
- فهرست منابع و مآخذ ۲۳۶

www.ketab.ir

پیشگفتار

کودکی، آغاز حرکت و تلاش برای زیستن است. مرحله‌ای که باید آن را به خودی خود به رسمیت شناخت، زیرا کودک، انسانی است مستقل با احساسات و خصوصیات محبوب انسانی. با این همه کودکی، مقدمه نوجوانی جوانی و بزرگسالی است و اساس زندگی بزرگسالی به کیفیت این دوره بستگی دارد، این کیفیت نیز به چگونگی تعلیم و تربیت در این دوران وابستگی کامل دارد. رابع دوره است که شخصیت، منش و رفتار کودک (بویژه رفتارهای اجتماعی) و رشد جسمانی، قلائد و مرمیزی وی بر اثر ارتباط او با سایرین شکل می‌گیرد. بی‌دلیل نیست که پیشوایان دینی، انسان را پیش از هر چیز، به دوره‌ی کودکی توجه داشته و راهنمایی‌های لازم را در این خصوص ارائه نموده‌اند.

مسأله مهمی که از لحاظ تربیتی رای جامعه‌ی متعهد و مسؤول در خور توجه و اهمیت است پرورش نونهالانی است که آینده‌ی جامعه‌ی فردا هستند به نحوی که بذرايمان به خداوند بزرگ در جان و دل کودک ریشه در بیده و باور گردد و بتدریج تبدیل به نهالی شود که بتواند در هر محیط و تحت هر شرایطی سرسبز و غنیمت ماند و سموم تبلیغات مخالف از شرق و غرب، طراوت و نشاط آن را به زردی و خزان مبدل نسازد و تیشه‌ی شبهات و اشکالات این درخت برومند و پراززش را از ریشه برنیاورد و بصورتی سسای، خردباخته و تهی و عروسکی بی‌شعور درنیاورد.

مرئیان لایق اعم از پدر و مادر و آموزگار می‌توانند با حوصله و بردباری و مخصوصاً با رفتار و کردار خود، بذر چنین ایمانی را در دل کودک زنده نگاه داشته و آنچنان نور حب و ایمانی را در دل او روشن سازند که هم از جنبه‌ی فکری و عقلی صحیح و قابل درک و دور از خرافات و موهومات باشد و هم از جنبه‌ی عاطفی منشأ تحریک و تلطیف اخلاق و اصلاح رفتار وی باشند.

بی‌شک دوران کودکی، با انعطاف‌ترین دوره در طول زندگی انسان است. در واقع لحظه‌ای که انسان پای به صحنه دنیا می‌گذارد، شکل‌گیری او نیز آغاز می‌شود و در این میان طلائی‌ترین دوره، دوره‌ی کودکی است، بطوری‌که می‌توان گفت باقی عمر آدمی برداشت میوه‌هایی است که

بذرش از دوران کودکی کاشته شده است. بدون تردید اگر سال‌های اولیه کودکی و نوجوانی با باورهای اصیل گره بخورد، در حقیقت چنین فردی را ما به رزمنده‌ای مسلح در برابر دشواری‌ها، مصایب و شبهات زندگی آینده‌ی نه چندان دور مبدل ساخته ایم، آنچنانکه زندگی آتی او دارای پشتوانه و تکیه‌گاه محکم و استواری خواهد بود.

از طرفی باید گفت دوران کودکی و طفولیت از حساس‌ترین دوران زندگی انسان است چرا که پایه‌های شخصیت و اعتقادات وی در این دوران شکل گرفته و مستحکم می‌شود. ذهن خلوت و خیرات کودک بستری آماده است برای استقرار و تمکن هر مطلب و اعتقادی و صد البته مطالب و اعتقادات و ارزش‌های ناب و اصیل اسلامی به دلیل انبعاث از مبدأ خلقت و هماهنگی و تناسب با ماهیت و فطرت الهی انسان به محض واقع شدن در مجرای تعلیم و تربیت صحیح در اعماق روح و روان و ذهن راسل کودک خواهد نشست و هرگز چنین ذهن و ضمیری را رها نخواهد ساخت.^۱

بنابراین بهترین دوران برای یاس و انگیزش و انس قلبی با تعالیم مذهبی دوره کودکی است. از سویی ذهن جویا و پویای کودک خردسال در حین کشف و آزمودن ناشناخته‌ها است و از سوی دیگر رسالت عظیم تربیت و پرورش آینده‌سازان فردا مستلزم ریلیتی خطیر محسوب می‌شود (زیرا کشوری سالم و صحیح نیازمند برخورداری از افرادی آگاه و مؤمن است، جامعه‌ای که در آن هر فرد به نوبه‌ی خود در سلامت رفتاری، اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی، آن دخیل و اثربخش می‌باشد.) جذب و جلب کودکان به سوی یادگیری و انس با دین، ضامن سلامت و آسیب‌ناپذیری جامعه‌ی فردا خواهد بود. پس به جرأت می‌توان اذعان کرد که نه آموزش صحیح دینی و هدایت آگاهانه و مسؤولانه‌ی کودکان و نوجوانان امروز، پایه‌گذار ثبات، پیشرفت و حفظ و پاسداری از ارزش‌ها و دستاوردهای آن خواهد بود.

در جامعه‌ی اسلامی توجه به اصول و ارزش‌های بنیادی و توجه و دقت در عدم انحراف از این ارزش‌ها از لازمه‌های بقا و تعالی آن است و این امر ممکن نمی‌شود مگر اینکه تک‌تک آحاد

۱. أَلْعَلِمَ فِي الصِّغَرِ كَالنَّقْشِ فِي الْحَجَرِ: آموختن علم در کودکی همانند حکاکی در دل سنگ است.

جامعه با مفاهیم دینی و این اصول و ارزش‌ها آشنا شده و به آن‌ها پایبند باشند. که البته ایمان قوی و راسخ و نفوذناپذیر از جمله فهم درست و درک دقیق از ارزش‌ها است و در هر جامعه‌ای که ایمان و تقوا، حکمفرما باشد، خداوند متعال هدایت و برکات خود را به آن جامعه سرازیر خواهد نمود. کودکان و خردسالان به عنوان سرمایه‌های بکر و امیدهای آینده جامعه، حائز اهمیت فراوان در نهادینه کردن این اصول و ارزش‌ها هستند و مسلماً پرورش صحیح آنها می‌تواند آینده و سعادت جامعه را تضمین نماید که البته در این امر نباید از وجود مرتبان پاک و دلسور که سود تربیت شده‌ی مکتب اسلام ناب محمدی می‌باشند به عنوان عامل مهم و شرط اساسی پرورش تربیت صحیح کودکان غافل ماند.

در واقع تعلیم و تربیت، آمادگی برای زندگی بلکه خود زندگی است و در آن بیش از هر چیز دیگری شیوه‌های انعطاف پذیر می‌تواند مفید باشد که فراگیران را به سوی افزایش قابلیت تفکر و مشارکت هوشمندانه فرد در زندگی اجتماعی سوق دهد. بنابراین اگر مرتبی، نوآموزان را با زندگی حقیقی آشنا ساخته و برای زندگی و تعهد مهیا کند، بی‌شک چنین مرتبی هم مورد توجه و علاقه فراگیران خواهد بود و هم با این کار خود، اید گفت فعالیت عمیقاً تربیتی انجام داده است.

این یک آسیب فکری است که به طور کلی تربیت دینی جریان دارد: بیشتر والدین می‌پندارند که تربیت دینی یعنی منتقل کردن انبوهی از اطلاعات درباره‌ی خدا و قیامت و مؤدب کردن و موظف نمودن فرزندان به انجام برخی از آداب و عادات از طریق موعظه و امر و نهی، درحالی‌که طبق تعالیم دینی، کودک با فطرت ایمانی زاده می‌شود و او با مفاهیم و رفتارهای دینی بیگانه نیست، کافی است، زمینه‌ای فراهم شود تا کودک و نوجوان بطور خود جوش ایمان و معرفت پیدا کند و نسبت به تکالیف دینی خود را متعهد ببیند و بهترین زمینه برای رشد خودجوش آنها پایبندی والدین و مربیان (اطرافیان) به ایمان و رفتارهای مؤمنانه است. پس در واقع تربیت، شدن است نه بودن با والدین. شدن فرزندان است به بیان دیگر فرزندان ما آن می‌شوند که هستیم نه آن که ما می‌خواهیم و امر و نهی می‌کنیم.

از آنجا که مرتبی نقش سازنده‌ای در پرورش عقل و عواطف کودک دارد، لازم است تدریجاً از همان سال‌های نخستین زندگی و مخصوصاً در سال‌های اول دبستان، ایمان فطری او را احیا و تکمیل سازد. عالیت‌ترین راهنمای ما نه تنها در مورد کودکان بلکه در مورد بزرگسالان، قرآن کریم است. قرآن، پرورش نیروی ایمان را که یکی از عالیت‌ترین و ارزنده‌ترین فضایل انسانی است در پرتو عبادت‌ها و نیایش‌ها و کرنش‌ها همراه با تفکر صحیح عملی می‌داند که عالیت‌ترین شکل آن در دعا و مناجات متجلی می‌شود.

کُتب‌های آسمان نه صرفاً به عنوان یک برنامه یا کتاب درسی بلکه به عنوان یک رویکرد تربیتی و طرز تلقی آموزش به دنبال تحقق سه هدف عمده تربیتی است. این اهداف عبارت‌اند از پرورش، به توانایی در یادگیرندگان:

- توانایی شناسایی اهداف زندگی (مرحله تشخیص)
- توانایی تمیز (تمییز) مفاهیم دینی، براساس معیارهای دینی و قضاوت درباره‌ی آنها (مرحله تمییز و قضاوت)
- توانایی انتخاب براساس آگاهی، شناخت و نگرش (مرحله تصمیم)

بدین ترتیب آن چه از نظام تربیتی انتظار می‌رود، تنها پرورش افراد باسواد و فاضل نیست بلکه تربیت انسان‌های خوب است و از آنجا که رشد منش انسان اهمیت بسیار دارد، تعلیم و تربیت خوب این امر را یکی از اولین اهداف خود قرار می‌دهد. تربیت تلاش می‌کند تا الگوهای رشد منش و شخصیت را به فراگیران ارایه دهد و آموزه‌های تربیتی را به شیوه‌هایی عرضه کند که دانش‌آموزان بتوانند آن‌ها را در مسیر خود به سوی خوبی‌ها و رشد و شکوفایی بکار بندند.

مسلماً رویکرد تربیتی ما معلمان نیز کوشش برای تعلیم ارزش‌ها به یک شکل و در یک زمان برای دانش‌آموزان نیست بلکه بکار انداختن فکر فراگیران در مورد ارزش‌ها است تا خود، آنچه را که در موقعیت‌های مختلف دارای ارزش می‌شود، روشن سازد و براساس آن درباره‌ی واقعیت زندگی و مصادیق حیات قضاوت نموده و با آزادی در خصوص انتخاب شکلی از اشکال آن تصمیم بگیرند. براین مبنا روش اساسی در آموزش عبارت خواهد بود از پرورش تفکر منطقی در دانش‌آموزان و بدین ترتیب در تعلیم و تربیت بویژه تعلیم و تربیت دینی هیچ چیزی به اندازه

تفکر اهمیت ندارد، زیرا جریان تربیت از مسیری آگاهانه و مبتنی بر تعقل می‌گذرد و تعلیم و تربیت در واقع فعلی آگاهانه، ارادی و مبتنی بر تفکر است.

هدف یادگیری، ایجاد فرصت‌هایی مناسب برای دانش‌آموز جهت گسترش خلاقیت، قضاوت و تصمیم‌سنجیده است و این خود اوست که باید به‌گونه‌ای فعال در جریان تربیت قرار گیرد و با اراده و آگاهی دست به انتخاب بزند. از آنجا که کودک موجودی فعال و اندیشمند است آن گروه از روش‌های تربیتی مورد توجه هستند که به او مجال فعالیت و به کار گرفتن توانایی‌هایش را بدهد. باید به بچه‌ها فرصت داد تا خودشان درباره‌ی ماهیت زندگی به جستجو و کنکاش بپردازند و این امری ضرورت به کارگیری روش‌های فعال یادگیری در تعلیم و تربیت.

به کارگیری روش فعال به زبان ساده عبارت است از هدایت و کنترل یادگیری به سمتی که بچه‌ها با حرکت در مسیر زندگی و فرار گرفتن در موقعیت‌های مسأله‌ای آن، مهیای دریافت آموزه‌های مناسب برای زندگی و برآوردن زندگی واقعی شوند. و تربیت و به‌ویژه تربیت دینی جز از طریق به کارگیری روش‌های فعال یادگیری محقق نمی‌شود و تنها از این مسیر است که می‌توان ضمن حفظ حرمت و حریت افراد و ایجاد امکان تصمیم‌گیری آزادانه، کاری کرد با آنها که به پاسخ مناسبی برای پرسش چگونه زیستن دست یابند.

از دیدگاه فلسفه‌ی تعلیم و تربیت دینی نیز از آنجا که انسان موجودی فعال و اندیشمند است آن گروه از روش‌های تربیتی مورد توجه هستند که به شاگردان مجال فعالیت و به کار گرفتن توانایی‌هایشان را می‌دهد و آموزش‌هایی که مبتنی بر فهم و تعقل باشد قطعاً این آموزش‌ها جنبه‌ی تربیتی دارند زیرا در جریان تفکر و تحقیق است که فهم حاصل می‌شود.

در کتب هدیه‌های آسمان نیز همانند سایر مواد آموزشی دیگر محتوای آموزشی توسط معلمین تحلیل و سپس سازماندهی مجدد می‌شود و این امر در واقع براساس تجربیات شخصی آنان با مواد آموزشی شکل می‌گیرد. آنچه که بیش از هر چیز در سازماندهی مجدد محتوا مد نظر است، توانایی معلم در خلق و یا گزینش روش‌ها و مهارت‌های تدریس است. روش‌هایی که پس از ترکیب با محتوای موجود، موجب خلق محتوای غنی‌تر گردد، روش‌هایی که معلم براساس توانایی، مهارت، تجربه و دانش حرفه‌ای خود خلق یا گزینش می‌کند و این روش‌ها را می‌توان

تحت عنوان روش‌های منحصر به فرد تدریس خواند. معلمان باید با آگاهی از الگوهای موجود و با حساسیت نسبت به اهمیت یادگیری فعال به سمت ابداع روش‌های تدریس و تنوع بخشی آنها بروند.

پس به طور خلاصه چنین می‌توان گفت که با توجه به این که امروزه درس دینی جزء جدایی‌ناپذیر برنامه‌ی درسی مدارس به شمار می‌رود باید اذعان داشت که آموزش دین به معنای جامع آن در درس دینی خلاصه نمی‌شود و باید مبانی دینی محور اصلی و غالب نظام آموزشی و برنامه درسی نیز باشد و در سال‌های اخیر توجه به نیازهای نو در عرصه آموزش دین و ضرورت رویکردهای جدید در امر آموزش و توجه بیش از پیش به جنبه‌های نگرشی آموزه‌های دینی، لزوم بهره‌گیری از روش‌های نوین در تعلیم و تربیت دینی و به‌کارگیری تربیت دینی به منظور شکل‌گیری رفتارهای دینی و تقویت احساس دینی از طریق شناخت دین و تفکر در آن و... متخصصان تعلیم و تربیت دینی را آگاه داشته است تا با برنامه‌ریزی دقیق و مطالعه جامع الاطراف در این خصوص، دست به کار تهیه برنامه‌ای نوین برای تعلیم و تربیت دینی شوند.

بنابراین مقوله‌ی تعلیم و تربیت کودکان بزرگه آموزش مفاهیم دینی از طرافت، اهمیت و حساسیت خاص و ویژه‌ای برخوردار است بطوریکه متخصصان و صاحب‌نظران و دست‌اندرکاران نظام آموزش و پرورش را نیز بر آن داشته است که تمامی این عوامل را مصروف ارتقاء و بهبود کیفیت این آموزش‌ها نمایند تا بدین وسیله بخش عمده‌ای از معضلات و چالش‌هایی که در مسیر پرفراز و نشیب تربیت دینی کودکان و نوجوانان است را از سر راه بردارند و آن فائق آیند.

تکیه بر قرآن کریم و سیره‌ی معصومین (علیهم‌السلام) اساس آموزش‌های تربیت دینی و مفاهیم دینی را شکل می‌دهد. بر مبنای فرمایش بزرگان دین اسلام، تربیت کودک در راستای پرورش بنده‌ای صالح معنی می‌شود.

قدر مسلم، نقش مربی و معلم در این وادی نسبت به دیگر مؤلفه‌ها و عناصر تأثیرگذار در تعلیم و تربیت پررنگ‌تر خواهد بود لذا برای اینکه معلمان و مربیان عزیز بتوانند به وظیفه‌ی مهم و خطیر خود به بهترین وجه ممکن عمل نمایند و هر چه بیشتر توانایی‌های لازم را در تدریس اصول و معارف اسلامی کسب کنند، لازم است با معیارها و موازین و چارچوب این امر

مهم بیشتر توجه نمایند. لزوم تدوین مجموعه‌ای کاربردی در این خصوص مؤلف را بر آن داشت تا ضمن مراجعه به آثار مکتوب و گردآوری اقوال و نظرات و تجربیات مستند پیشکسوتان و صاحب‌نظران تعلیم و تربیت اثری جامع‌ترو از طرفی منطبق با سرفصل‌های دروس دانشگاهی ارائه نماید، لذا بخشی از مطالب کتاب پیش رو برگرفته از اشارات کلیدی است که در باب تعلیم و تربیت دینی کودکان و نوجوانان نگاشته شده و بخش دیگر آن ثبت و ضبط و ارائه مطالب و تجربیات ارزانده‌ای است که نگارنده در طی بیش از سه دهه تدریس در مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، (اعم از دانشگاه آزاد اسلامی، مراکز تربیت معلم، دانشگاه فرهنگیان، دوره‌های آموزش ضمن خدمت و...) به دست آورده است.

مطالب این کتاب، بر پایه فصل تنظیم گردیده که غالباً بر مبنای ترتیب سرفصل دروس دانشگاهی وزارت علوم بوده است.

فصل اول تحت عنوان کلیات شامل چشم‌اندازی به مباحث مهم و قابل توجه در تدریس اصول و مبانی تعلیم و تربیت دینی در مراکز و نوجوانان است و هر یک از فصل‌های بعدی دربردارنده شرح و تفصیل همان مباحث و موضوعات است.

در خاتمه امیدوارم مطالعه‌ی این مجموعه (عاریغ) کاستی‌هایی که ممکن است دارا باشد) همراه با ابتکار و خلاقیت و ذوق و قریحه‌ی دانش‌پژوهان و همکاران دلسوز و ارجمند باعث ایجاد تغییرات اساسی و چشمگیری در فرایند تعلیم و تربیت آینده‌سازان این مرز و بوم گردد تا ان شاء الله شاهد تربیت نسلی پویا، بالنده و خلاق و برخوردار از بینش و نگرش دینی از اسلام ناب محمدی ﷺ باشیم.

اسماعیل زارع‌پور

مشهد مقدس - تابستان ۱۳۹۷